

ΣΠΗΛΙΑΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

Τοῦ κ. ΕΛΕΥΘ. Κ. ΠΛΑΤΑΚΗ

Φυσικοῦ—Προέδρου τοῦ Σπηλαιολογικοῦ Κλιμακίου Κρήτης

ΣΠΗΛΙΑΙΑ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

Τὸ χωρίον Ἀδριανός (*) (π. ὄνομ. Ἀρκουδάς) ἀνήκει εἰς τὴν Κοινότητα Ζενίων (Ἐπαρχ. Μεραμπέλλου, Ν. Λασηθίου).

Ἀπὸ τοῦ 12 χλμ. τῆς ὁδοῦ Νεαπόλεως—Τζερμιάδων (μέσῳ Βρυσῶν) δευτερεύουσα ἀμαξ. ὁδὸς (πρὸς Α.) μήκους 2 χλμ. ὁδηγεῖ εἰς τὸ χωρίον. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου διανοίγεται βαθεῖα χαράδρα ἐντὸς ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων τοῦ Μεσοζωϊκοῦ, ἀποτελοῦσα τὴν κοίτην χειμάρρου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκονται διάφορα σπήλαια, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα εἶναι τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα.

1. ΑΤΖΙΓΓΑΝΟΣΠΗΛΙΟΣ (1) Ἀριθ. 1306

Τὸ σπήλαιον (2) εὐρίσκεται εἰς θέσιν *Κουκίστρος*, 10 λ. Ν.Α. τοῦ χωρίου Ἀδριανός (ἢ ἔκτασις ἀνήκει εἰς τὸν ὁδοντίατρον Κ. Χλαμπουτάκη). Ὑψόμετρον περὶ τὰ 250 μ.

Ἡ εἴσοδος (αβ), ἐστραμμένη πρὸς Β.Α. διανοίγεται εἰς τὴν βάσιν πελωρίου μεμονωμένου ἀσβεστολιθικοῦ βράχου. Ἔχει πλάτος 3,5 καὶ ὕψος 4 (αἱ διαστάσεις πάντοτε εἰς μέτρα).

Μετ' αὐτὴν ἐκτείνεται ἡ *πρώτη αἶθουσα (1)* τοῦ σπηλαίου, τῆς ὁποίας ὁ ἄξων διευθύνεται κατ' ἀρχὰς πρὸς Ν.Α. καὶ κατόπιν πρὸς Ν. ἔχει μήκος 28,5, πλάτος 7 καὶ ὕψος 4 ἕως 6 κατὰ περιοχάς. Εἰς τὴν θέσιν γ ὑπάρχει ἄλλη μικρὰ εἴσοδος πλάτους 0,2 ἕως 0,7 καὶ ὕψους 5. Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης σχεδὸν ὀριζόντιον (μὲ ὀλίγους βράχους) πλὴν τοῦ τελευταίου τμήματος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει κλίσιν πρὸς Ν. Εἰς τὴν θέσιν δ εὐρίσκονται δύο στήλαι ἐν ἐπαφῇ μὲ τὰ τοιχώματα τοῦ σπ. Στήλαι εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰς θέσεις ε, ζ καὶ μικρὰ ἄλλαχού.

Ἀριστερᾶ δίοδος πλάτους 1,5 καὶ ὕψους 0,9, μετὰ κάθοδον 1 μ. ὁδηγεῖ εἰς τὸν *θάλαμον Θ1* μήκους 4,8, πλάτους 1,6 καὶ ὕψους 7,5. Οὗτος ἔχει σημαντικὸν διάκοσμον καὶ ἰδίᾳ πρὸς Ν. Ἐξ ὀπῆς τοῦ δαπέδου εἰς τὸ Β. τμήμα αὐτοῦ ἐξέρχεται ἀσθενὲς ρεῦμα ἀέρος. Ἀκριβῶς ἄνωθεν αὐτῆς κλειστή κατακόρυφος «καπνοδόχος» διαμέτρου 1 καὶ ὕψους 10 περίπου.

Εἰς θέσιν η δίοδος πλάτους 0,6 καὶ ὕψους 0,5 ὁδηγεῖ διὰ στενοῦ δια-

(1) Ἡ ὀνομασία δὲν προήλθεν, ὡς δύναται τις εὐκόλως νὰ υποθέσῃ, ἐκ τοῦ ὅτι τὸ σπ. ὑπῆρξε κατοικία Ἀθιγγάνων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θρύλου, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐνεφανίζοντο περίεργα πλάσματα, ὁμοιάζοντα πρὸς Ἀθιγγανίδα.

(2) Τὸ ἐπεσκέφθην τὴν 24-8-1962. Εἰς τὰς μετρήσεις μὲ ἐβοήθησαν ὁ διδάσκαλος κ. Ι. Μαράκης τοπικὸς Ἐκπρόσωπος τοῦ Σπηλ. Κλιμ. Κρήτης καὶ ὁ μαθητὴς Ἴωσ. Καρυδιανάκης. Εἰς τὴν ἐξερεύνησιν ἐβοήθησαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μιχ. Μαράκης, Κ. Σ. Μαράκης, Σ. Χαλκιάδακης (ἀγροφύλαξ) καὶ Ι. Μαστοράκης. Τούτους εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

(*) Βλ. Μ. Καμφετζάκη. Ἀρχαιότητες καὶ Ἱστορία τοῦ Μεραμβέλλου (ἐφ. Δρῆρος, 8-4-1962). Περὶ τοῦ σπ. βλ. καὶ εἰς «Δρῆρον», 26-8-62.

δρόμου εις την αίθουσαν II· Και εκ ταύτης εξέρχεται ρεύμα άερος. Εις την αίθουσαν II όδηγει και έτέρα διόδος (i) πλάτους 0,8 και ύψους 0,4, εξελισσομένη εις μικρόν κατωφερικόν διάδρομον ύψους 0,95. Εις αύτην παρατηρείται ισχυρόν άνοδικόν ρεύμα άερος, τό όποιον σβήνει άμέσως την φλόγα μεγάλου κηρίου (έντός τής αίθούσης II δέν παρατηρείται ρ. άερος).

Η αίθουσα II έχει διαστάσεις 10,5 X 8, ύψος δέ άπό 0,7 έως 2,25 κατά περιοχάς. Έχει καλόν διάκοσμον ίδια προς Ν.Α. Περί τό μέσον αύτης υπόλειμμα φυσικής λεκάνης συλλογής ύδατος. Δάπεδον σχεδόν όμαλόν.

Διά διόδου (λ) πλάτους 1,7 και μετά κάθοδον 2 μ. εισερχόμεθα εις τόν θάλαμον Θ2 μήκους 5,4, πλάτους 2,4 και ύψους 5,5. Έχει σημαντικόν διάκοσμον και χαρακτηριστικάς στήλας. Εις τό άκρον του θάλαμου ύπάρχει σχισμή (κ) πλάτους 0,3 και ύψους 1. Διά ταύτης, πιθανώς, εισέρχεται ρ. άερος έντός του σπηλαίου.

Δι' έτέρας διόδου (μ) πλάτους 2,5, ύψους 0,5 και μετά διαδρομήν 9,5 όδηγούμεθα εις τόν θάλαμον Θ3. Εις τό άριστερόν τμήμα τούτου εύρίσκεται κατακόρυφος κλειστή «καπνοδόχος» ύψους 8 και διαμέτρου 1,5. Παραπλευρώς στήλης ύψους 0,8 και διαμέτρου 0,5 άρχεται κατακόρυφος κάθοδος 8—10 μ. προς έτερον θάλαμον η αίθουσαν (δέν ήρευνήθη έλλείπει μέσων διά την κατάβασιν). Πρό τής στήλης δεξιζά αναπτύσσεται θάλαμος Θ4 μήκους 6, 3, πλάτους 0,6 έως 4,5.

Διά τών διόδων ν,ξ, χωριζομένων διά συστήματος σταλαγμιτών και σπηλών κατερχόμεθα εις την III αίθουσαν διαστάσεων 7X5X2. Αύτη παρουσιάζει ποικίλον και ένδιαφέροντα διάκοσμον. Εις την θέσιν π εύρίσκεται άπότομος κάθοδος 10 μ. (δέν κατήλθον έλλείπει μέσων).

Άπό τής θέσεως ρ άρχεται άνοδος 1,5 και κατόπιν κάθοδος 10 μ. δυσκόλως προσιτή άνευ καταλλήλων μέσων. Ούτως όδηγούμεθα εις την αίθουσαν IV διαστάσεων 5X3 και ύψους 15 περίπου, με πλούσιον και λίαν θεαματικόν διάκοσμον. Είναι η ώραιότερα αίθουσα του σπηλαίου. Διά στενής σχισμής (6) μεταβαίνομεν εις τόν θάλαμον Θ5 διαστάσεων 3X0, 8X1. Εις τούτον εύρίσκονται πολλά θραύσματα άγγείων και τμήματα άνθρωπίνων όστών (3). Εις την θέσιν τ ύπάρχει στενόν βάραθρον βάθους 3 μ. με πιθανήν περαιτέρω συνέχειαν πλαγίως.

Αί αίθουσαι III και IV έπικοινωνοούν και διά στενής σχισμής (υφ). Με κατάλληλον διεύρυνσιν αύτης η διόδος άπό τής III εις IV θα είναι πλέον εύχερης η διά τής εισόδου ρ.

Κατά περιοχάς του σπηλαίου παρουσιάζεται μικρά σταγονορροή, ίδια εις την αίθουσαν IV, ήτις, φαίνεται, ότι είναι τό νεώτερον την ήλικίαν τμήμα του σπηλαίου.

Έντός του σπηλαίου διαιτώνται *νυκτερίδες*, κατά τόπους, δέ εύρίσκονται μικροσυγκεντρώσεις κόπρου (γουανό), ιδίως εις τόν θάλαμον θ 4.

Πολύωρος παραμονή έντός του σπηλαίου ούδόλως είναι δυσχερης άπό άπόψεως θερμοκρασίας και ύγρασίας. Μόνον εις την διόδον i τό ρεύμα του άερος είναι αισθητός ψυχρόν.

Η πέραν τών θέσεων κ,χ,π,τ,ψ εξερεύνησις του σπηλαίου είναι έπιβεβλημένη, διότι ένδεχομένως θε άποκαλύψη σημαντικά τμήματα αυτού άρχαιο-

(3) Τοιαυτα θραύσματα και τμήμα όστου κνήμης άνθρώπου άνευρέθησαν εκεί υπό τών συνοδών μου Σ. Χαλκιαδάκη και Κ. Σ. Μαράκη. Περισυλλεγέντα τη έπιβλέψει μου παρεδόθησαν εις τόν διδύλον κ. Ι. Μαράκην εκπρόσωπον του Σπηλ. Κλιμ. Κρήτης προς φύλαξιν μέχρι τής εξετάσεώς των υπό ειδικών.

λογικά ἀντικείμενα, ἴσως δὲ καὶ ὑδάτινα ρεύματα ἰδίᾳ μετὰ τὰς καθόδους χ καὶ π. (4).

Εἰς τὸν φυσικὸν διάκοσμον τοῦ σπηλαίου ἐγένοντο κατὰ περιόδους σημαντικαὶ φθοραὶ (5). Ἐπιβάλλεται ἡ λήψις αὐστηρῶν μέτρων, ἄλλως τὸ σπήλαιον θὰ χάσῃ τὸ πλεῖστον τῆς ἀξίας του.

ΕΡΓΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

Τὸ σπήλαιον κρίνομεν ἀξιοποιήσιμον διὰ τουρισμὸν καὶ πέραν τῶν παισίων τῆς τοπικῆς σημασίας. Εἰς τοῦτο θὰ συμβάλουν καὶ αἱ ἐπιβαλλόμεναι καθ' ἡμᾶς εἰς ἐγγύς περιοχὴν ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι.

Διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ σπηλαίου ἀπαιτοῦνται, εἰς γενικὰς γραμμάς, αἱ κάτωθι ἐργασίαι τῇ ἐπιβλέψει εἰδικοῦ σπηλαιολόγου καὶ ἀρχαιολόγου διὰ τὰς ἀρχαίας ἐρέυνας, αἵτινες πρέπει νὰ γίνων ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ ἔργα διευθετήσεως τοῦ σπηλαίου :

- 1) μικροδιευθετήσεις εἰς τὴν αἴθουσαν I καὶ καθαρισμὸς αὐτῆς,
- 2) κατασκευὴ μικρᾶς κλίμακος ἐκ τσιμέντου διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν θάλαμον θ1 καὶ καθαρισμὸς αὐτοῦ,
- 3) ἐσκαφὴ εἰς βάθος 1,5 πρὸ τῆς διόδου ι καὶ κατασκευὴ καταλλήλου κλίμακος διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν αἴθουσαν II (ἴσως εἶναι περιττὴ ἀνάλογος διαρρῦθμισις εἰς τὴν δίσοδον η),
- 4) μικροδιευθετήσεις εἰς τὴν αἴθουσαν II καὶ ἰδίᾳ ἐκβαθύνσεις κατὰ περιοχὰς διὰ τὴν ἄνετον κυκλοφορίαν,
- 5) κατασκευὴ μικρᾶς κλίμακος ἐκ τσιμέντου διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὸν θάλαμον θ2.
- 6) ἐκβάθυνσις εἰς τὴν δίσοδον μ διὰ τὴν ἀκώλυτον κυκλοφορίαν πρὸς τὸν θάλαμον θ3.
- 7) κατασκευὴ ἐπικλινούσας κλίμακος ἐκ τσιμέντου εἰς τὸν θάλαμον θ3 διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὰ ἐκεῖθεν διαμερίσματα (ἅτινα θὰ φέρῃ πιθανῶς εἰς φῶς περαιτέρω ἔρευνα),
- 8) μικροδιαρρῦμίσεις διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν θάλαμον θ4,
- 9) διευθέτησις τῆς καθόδου πρὸς τὴν αἴθουσαν III,
- 10) κατασκευὴ κλίμακος ἐκ τσιμέντου διὰ τὴν ἐκ τοῦ π κάθοδον,
- 11) διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν αἴθουσαν IV προσφέρεται μᾶλλον ἡ σχισμὴ υφ, καταλλήλως διευρυνομένη. Διὰ κατασκευῆς λαξευτῶν βαθμίδων δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ κυκλοφορία, πάντως ὄχι ἄνετος, καὶ διὰ τῆς διόδου ρ,
- 12) διεύρυνσις τῆς σχισμῆς σ διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν θάλαμον θ5 καὶ καὶ διαρρῦθμισις τοῦ θαλάμου,
- 13) ἠλεκτρικὴ ἐγκατάστασις διὰ τὸν κατάλληλον φωτισμὸν,
- 14) κατασκευὴ καταλλήλου θύρας εἰς τὴν δίσοδον ι καὶ ἀναλόγου εἰς η (ἡ κλείσιμον τῆς τελευταίας διὰ κιγκλιδωτοῦ φράγματος),
- 15) ἀπογόρευσις ἐνσταβλίσεως ζώων εἰς τὴν αἴθουσαν I.

(4) Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ διὰ γεωτρήσεως (500 μ. Δυτικῶς τοῦ χωρίου παρὰ τὴν κοίτην τοῦ χειμάρρου) ἀνεύρσεις ἰκανῆς ποσότητος ὕδατος δι' ὕδρευσιν τοῦ χωρίου καὶ μικροαρδεύσεις. Μικραὶ ποσότητες ὕδατος δύναται νὰ ἀναζητηθῶν καὶ κάτωθεν τῶν πρὸς νότον τοῦ χωρίου ὑψομάτων.

(5) Πρὸ τινῶν μηνῶν ἐγένετο καὶ ἀποκομιδὴ δι' αὐτοκινήτου πολλῶν τεμαχίων σταλακτιτῶν καὶ σταλαχμιτῶν. Ποίων, ἀρὰ γε, ματαιοδόξων ἀνθρώπων τὰ σαλόνια ἡ τὰς αὐλὰς τῶν οἰκιῶν κοσμοῦν τὰ τεμάχια ταῦτα ;

Ἀπαραίτητα κρίνομεν τὰ κάτωθι :

- 1) Ἀνακατασκευὴ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἀμυγδάλων — Ἀδριανοῦ,
- 2) διευθέτησις τῆς ἡμιονικῆς ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ χωρίου πρὸς τὸ σπήλαιον,
- 3) ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν περιοχὴν,
- 4) διορισμὸς φύλακος — ξεναγοῦ,
- 5) ἔκδοσις εἰδικοῦ κατατοπιστικοῦ φυλλαδίου,
- 6) διαρρυθμίσις ἐνὸς ἐκ τῶν καφενείων τοῦ χωρίου, ἵνα χρησιμεύη καὶ ὡς ἀναψυκτήριον τῶν ἐπισκεπτῶν.

2. ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΜΑΡΗΔΩΝ Ἀριθ. 1307

«Ὁ σπήλιος τῶν *Μαρήδων*» εὐρίσκεται εἰς ὁμώνυμον τοποθεσίαν, ἐγγὺς καὶ ἐναντι περίπου τοῦ προηγουμένου σπηλαίου. Ὑψόμετρον περὶ τὰ 270 μ.

Ἡ εἴσοδος, ἐστραμμένη πρὸς Ν, ἔχει πλάτος 3,5 καὶ ὕψος 7.

Τὸ σπήλαιον ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς αἰθούσης μήκους (ἐν κατόψει) 31 πλάτους ἀπὸ 3 ἕως 7 καὶ ὕψους ἀπὸ 7 ἕως 9. Δάπεδον σχεδὸν ὀριζόντιον καὶ ὁμαλόν.

Εἰς θέσιν 1 στήλη πάχους 1,5. Ὅμοιως εἰς θέσιν 2. Ἐτέρα στήλη ὕψους 5 εἰς θέσιν 3. Εἰς θέσιν 4 σταλαγμίτης, με μορφήν ἀνθρώπου, ὕψους 0,8 καὶ περιμέτρον 0,9.

Ἀπὸ τῆς θέσεως 2 πρὸς Β εὐρίσκεται σειρὰ ὑψηλῶν στηλῶν, ἧτις, μετὰ τῶν πρὸς Α τοιχωμάτων τοῦ σπηλαίου, ὀρίζει διάδρομον πλάτους 2,4 ἕως 0,4 καὶ μήκους 9, ὀδηγοῦντα εἰς θάλαμον Θ διαστάσεων 3Χ1,2, ὅστις ἐπικοινωνεῖ καὶ δι' ἄλλης στενῆς διόδου μετὰ τὸ κυρίως σπήλαιον.

Ὁ σταλακτικὸς καὶ σταλαγματικὸς διάκοσμος, παρὰ τὰς μεγάλας φθοράς, εἶναι ἀξιόλογος. Ἐντύπωσιν προξενοῦν κυρίως αἱ ὑψηλαὶ στήλαι καὶ ἰδίᾳ ἡ μνημονευθεῖσα σειρὰ.

Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐντὸς τοῦ σπηλαίου θὰ φέρουν εἰς φῶς σημαντικὰ εὐρήματα. Πιθανώτατα ὁ με μορφήν ἀνθρώπου σταλαγμίτης ὑπῆρξεν ἀντικείμενον λατρείας κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

Ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ καθαρισμὸς τοῦ σπηλαίου (ἐν συνδυασμῷ μετὰ ἀρχαιολ. ἐρέυνας), ἀνακατασκευὴ τῆς ὁδοῦ προσπελάσεως πρὸς τὸ σπήλαιον καὶ ἀπαγόρευσις ἐνσταυλισμοῦ ζῶων εἰς αὐτό.

Εἰς τὰς μετρήσεις μετ' ἐβοήθησαν οἱ κ. Ι. Μαράκης, Ἴωσ. Καρυδιανάκης καὶ Μιχ. Μαράκης. Τὸ σπήλαιον ἐπεσκέφθη τὴν 24-8-1962.

3. ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΛΥΓΕΡΗΣ Ἀριθ. 1187

«*Τῆ Ἀνγερωῆς ὁ σπήλιος*» (1) εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 20 λ. ΝΔ τοῦ χωρίου *Ρουσοσαίτι* (ἔδρα ὁμων. Κοινότητος, Ἐπαρχ. Ῥεθύμνης, Ν, Ῥεθύμνης), εἰς θέσιν, καλουμένην «*Λέσκα*», ὕψόμετρον περὶ τὰ 360 μ. Ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἐκ Ῥεθύμνου 10 χλμ.

Τὸ σπήλαιον διανοίγεται εἰς μετάπτωσιν τῶν στρωμάτων ἀσβεστολί-

(1) Τὸ σπήλαιον ἐπεσκέφθη τὴν 26-8-1961 μετὰ τῶν καθηγητῶν κ.κ. Χρ. Μακρῆ καὶ Γ. Βατζέλη καὶ τοῦ ἀγροφύλακος Εὐάγγ. Προβιά. οἵτινες μοὶ παρέσχον πολὺτιμον βοήθειαν εἰς τὰς μετρήσεις. Τοὺς εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν. Ἐτέραν ἐπίσκεψιν ἐπραγματοποίησα τὴν 2-9-1962. Κατὰ ταύτην συνεπλήρωσα τὰς μετρήσεις, βοηθοῦντος τοῦ μαθητοῦ μου Ἐμμ. Βεγλιρῆ καὶ προέβην εἰς στοιχειώδη καθαρισμὸν τοῦ σπηλαίου διὰ τῶν ἐντοπίων Ι. Καλαϊτζηδάκη, Ι. Τρουλλινοῦ, Γ. Βαμβακῆ καὶ Ε. Λαμπρινοῦ, ἀφιλοκερδῶς ἐργασθέντων. Τοὺς εὐχαριστῶ. Βραχὺ σημεῖωμα περὶ τοῦ σπ. ἐδημοσίευσα εἰς τὸ Δελτίον τῆς Ἑλλ. Σπηλ. Ἐταιρ VI, 4, σελ. 26.

θου τοῦ Νεογενοῦς. Πολλαπλαῖ τοιαῦται μεταπτώσεις καὶ διαβρώσεις ἐδημιούργησαν τὴν παρακειμένην χαράδραν, εἶχον δὲ ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ σπηλαίου.

Περιγραφή τοῦ σπηλαίου

Ἡ κυρία εἴσοδος (ΑΒ) τοῦ σπηλαίου, ἐστραμμένη ἐλαφρῶς πρὸς ΝΔ, ἔχει πλάτος 4 (πάντοτε εἰς μέτρα) καὶ ὕψος 2, 4, εὐρίσκεται δὲ εἰς ὕψος 1,10 ὑπερθεν τοῦ ἐδάφους.

Μετὰ τὴν εἴσοδον ταύτην ἀναπτύσσεται ἡ I αἴθουσα διαστάσεων 4,6. 4. 2,1. Εἰς α διανοίγεται δίοδος πλ. 0,9 ὕψ. 1,3 μέ βαθμίδα εἰς τὴν βᾶσιν τῆς ὕψους 0,4. Μετὰ 2μ., καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως β, ἀναπτύσσεται πρὸς τὰ ἀριστερὰ μικρὸς θάλαμος μήκους 4, 2, πλάτους 1,10 ἕως 0,3 καὶ ὕψους 1,3 ἕως 0,4. Εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ μικροὶ σταλακτίται καὶ στήλαι. Ἀπὸ γ ἕως δ δίοδος διαστάσεων 2,3. 0,8. 1,7 ὁδηγεῖ εἰς τὴν II αἴθουσαν μηκ. 4, πλ. 5,5, ὕψ. 2,4. Ἀπὸ ε ἕως ζ δίοδος διαστάσεων 2,9. 1,2. 0,6' φρασσομένη σχεδὸν τελείως ὑπὸ συστάδος μικρῶν σπηλῶν. Διὰ τῆς δίοδου η, πλ. 0,9, ὕψ. 1,8, ὁδηγοῦμεθα εἰς τὴν III αἴθουσαν μήκους 10, πλ. 4,5 καὶ ὕψους μέχρι 2. Εἰς τὸ νότιον τμήμα σῦντης ἀναπτύσσονται μικροὶ θάλαμοι μὲ πλούσιον διάκοσμον. Δίοδος θ πλάτους 0,5 καὶ ὕψ. 0,9 ὁδηγεῖ εἰς τὴν IV αἴθουσαν διαστάσεων 4. 2,5. 1,2. Ἀπὸ τῆς θέσεως ι ἄρχεται στοᾶ, τῆς ὁποίας ἡ εἴσοδος ἔχει πλ. 0,4, ὕψ. 0,5 καὶ ἡ ἔξοδος 0,6. 0,2. Τὸ πλάτος αὐτῆς αὐξάνεται μέχρι 2,4,, τὸ δὲ ὕψος μέχρι 1,6. Τὸ συνολικὸν μήκος τῆς στοᾶς εἶναι 5. Ἡ στοᾶ καταλήγει εἰς τὴν αἴθουσαν V (σημ. κ). Ἐτέρα στοᾶ (λμ), συνολικοῦ μήκους 7, πλάτους 0,8 ἕως 1,2, ὕψους 0,7 καταλήγει ἐπίσης εἰς τὴν αἴθουσαν V (σημ. μ). Ἡ εἴσοδος (λ) τῆς στοᾶς ἔχει πλ. 1, 1, ὕψ. 0,8, ἡ δὲ ἔξοδος πλ. 0,35, ὕψ. 0,7.

Τὸ μήκος τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τῆς κυρίας εἰσόδου, διὰ τῶν αἰθουσῶν I ἕως IV, ἕως μ ὑπολογίζομεν 45 μ.

Ἀπὸ τῆς αἰθούσης I ἄρχεται δίοδος (ν) πλ. 0,8, ὕψ 2. ὁδηγοῦσα εἰς τὴν αἴθουσαν V μήκους 17,5, πλάτους 5,5 καὶ ὕψους (μεγαλ.) 2,6. Εἰς ΓΔ παράθυρον πλ. 0,6, ὕψ. 0,7, εὐρισκόμενον 1,5μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου. Μικρὸν παράθυρον διαστ. 0,1,0,1 εὐρίσκειται καὶ εἰς τὴν θέσιν Ε. Εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην εἰσερχόμεθα καὶ διὰ τῆς εἰσόδου ΖΗ πλάτους 5, ὕψ. 1,7. Ἄλλη εἴσοδος πλ. 1,6 ὕψ. 0,4 εὐρίσκεται εἰς ΘI, μετὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται συστάς σπηλῶν. Ἐδῶ τὸ ὕψος τῆς ὀροφῆς εἶναι ἀπὸ 0,4 ἕως 0,7 ἕως 1,35.

Ὁ φυσικὸς διάκοσμος τοῦ σπηλαίου δύναται νὰ κριθῆ ὡς σημαντικὸς. Ἡ αἴθουσα II ἔχει ὀλίγας στήλας καὶ ποικίλον λιθωματικὸν ὕλικὸν εἰς τὰ τοιχώματα. Μικροὺς σταλακτίτας καὶ στήλας περιέχει καὶ ὁ ἀπὸ β ἀρχόμενος θάλαμος, Ἐπίσης ἡ στοᾶ εζ.

Αἱ αἴθουσαι III καὶ IV ἔχουν πλουσιώτερον διάκοσμον, ἥτοι στήλας διαφόρων μεγεθῶν, σταλακτίτας ποικίλων μορφῶν, τινὲς τῶν ὁποίων (λίαν λεπτοί καὶ διαφανεῖς εἰς τὸ ἄκρον) εὐρίσκονται ἐν ἀναπτύξει, λιθωματικὸν ὕλικὸν εἰς τὰ τοιχώματα κ.λ.π. Εἰς τὴν αἴθουσαν V εὐρίσκονται χαρακτηριστικαὶ στήλαι, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουν σημαντικὸν πάχος. Οἱ σταλαγγίται γενικῶς ἐλάχιστα.

Μικρὰ ἐμφάνισις ὕδατος παρατηρεῖται παρὰ τὴν θέσιν κ μετ' ἀναπτύξεως κρυπτογάμου χλωρίδος.

Ἡ πανὶς ταῦ σπηλαίου περιλαμβάνει ἀράχνας, λεπιδόπτερα, μικρὰ δίπτερα κατὰ σμήνη καὶ ὀλίγας νυκτερίδας. Εἰς τὸ σπήλαιον καταφεύγουν ἐνίοτε ἀλώπεκες καὶ ἄσβοι.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψιν ἀνεῦρον ἐντὸς τοῦ σπηλίου ὄστρακα ἀγγείων καὶ τέμαχια λίθου μὲ ἐνδείξεις τεχνικῆς ἐπεξεργασίας. Ὅσα ἐκ τούτων παρουσιάζουν ἐνδείξεις ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, παρέδωκα αὐθημερὸν εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων Ρεθύμνης, καθηγητὴν κ. Χρ. Μακρῆν πρὸς μελέτην. Κατὰ τὸν κ. P. Faugé, ὁ ὁποῖος τὰ εἶδε τὴν 4—9—62. τὰ μὲν θραύσματα τῶν ἀγγείων εἶναι πρώτης βυζαντινῆς περιόδου (600—1100), ὁ δὲ ἐπεξεργασμένος λίθος ἴσως τμήμα σκεύους ἀγροτικῆς οἰκογενείας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.

Τὸ σπήλαιον παρουσιάζει ἐνδιαφέρον διὰ *τοπικὸν τουρισμὸν*. Ἐπιβάλλεται νὰ γίνουιν ὠρισμέναι ἐργασίαι καὶ κυρίως :

- 1) γενικὸς καθορισμὸς τοῦ σπηλαίου,
 - 2) λάξευσις τῆς βαθμίδος εἰς τὴν βᾶσιν τῆς διόδου α, ἵνα αὐξηθῆ τὸ ὕψος τῆς διόδου,
 - 3) ἔσκαφαί εἰς τὸ δάπεδον τῶν στοῶν ικ καὶ λμ μετὰ μικρῶν διευρύνσεων,
 - 4) κατασκευὴ πρὸ τῆς εἰσόδου ΑΒ μικρᾶς κλίμακος ἐκ λίθων.
- Αὗται πρέπει νὰ γίνουιν τῇ ἐπιβλέψει σπηλαιολόγου. Δὲν εἶναι δύσκοιοι, ἐπομένως δύναται νὰ πραγματοποιηθοῦν διὰ προσωπικῆς ἐργασίας μέριμνη τῆς Κοινότητος.

Εἰς τὸ σπήλαιον ἐγένοντο σημαντικαὶ φθοραί. Δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσουιν. Ἡ Κοινότης ἔχουσα καὶ σχετικὴν διαταγὴν τῆς Νομαρχίας Ρεθύμνης, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ διαφυλάξῃ τὸ σπήλαιον, ἰδίως ἀπὸ ἐπιδρομᾶς παιδιῶν.

ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ Ἀριθ. 872

«Ὁ σπήλιος τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς» (!) (εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται καὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν Σκοτεινὸ) εὐρίσκειται εἰς τὴν ὁμώνυμον τοποθεσίαν τοῦ χωρίου Σ κ ο τ ε ι ν ὸ ν (Κοινότης Γουβῶν, Ἐπαρχ. Πεδιάδος Νομοῦ Ἡρακλείου). Ὑψόμετρον περὶ τὰ 230 μ.

1. Προσπέλασις. Ἀπὸ τοῦ 17.75 χλμ. τῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας Ἡρακλείου—Ἀγ. Νικολάου, δευτερεύουσα ἀμαξιτὴ ὁδὸς πρὸς Ν. ὀδηγεῖ εἰς Γουβέας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σκοτεινὸν (ἀπὸ Ἡρακλείου 21,5 χλμ.). Μετὰ πορείαν 30 λ. Β.Δ. τοῦ Σκοτεινοῦ ἐπὶ ἡμιονικῆς καὶ βατῆς ὁδοῦ φθάνομεν εἰς τὸ σπήλαιον, τοῦ ὁποῖου ἡ θέσις δηλοῦται μακρόθεν διὰ τοῦ ὑπερθεν αὐτοῦ ναῖσκου τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.

2. Ἱστορικόν. Τὸ σπήλαιον ἦτο γνωστὸν καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ὑπῆρξε κέντρον λατρείας, ὡς ἐκ τούτου δὲ κυρίως σήμερον σήμερον θεωρεῖται ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων σπηλαίων τῆς νήσου. Ὁ *E n a n s* (βλ. βιβλιογρ.) θεωρεῖ τοῦτο ὡς τὸ ἱερὸν σπήλαιον τῆς περιοχῆς τῆς Κνωσοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐνθυμίζει ναόν. Ἐπιγραφαί γραμμῆναι μὲ πυρσοὺς δηλοῦν ἐπίσκεψιν εἰς αὐτὸ Ἐνετῶν περιηγητῶν. Οἱ χωρικοὶ ὀμιλοῦν περὶ ἀνακαλύψεως εἰς αὐτὸ χαλκῶν ἀναθηματικῶν εἰδωλίων καὶ «ἑνὸς χρυσοῦ παιδιοῦ μὲ διαμαντένια μάτια». Ἰαπιστοῦται ἡ ὑπαρξίς ἐντὸς οὗτοῦ πληθῆος μεσομινωϊκῶν ὄστράκων τῆς ἀρχῆς τῆς περιόδου τῶν ἀνακτόρων. Ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀντικειμένων εἶναι παλαιότερος τῶν τοῦ σπ. Ψυχροῦ.

Ὁ *J. P e n d l e b u r g* (βλ. βιβλιογρ.) ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἐν Σκοτεινῷ λατρεία ἐξακολουθεῖ κατὰ τὴν ΜΜ III περίοδον, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὴν ΥΜ II (ἤτοι μέχρι τοῦ 1400).

Ὁ *F a u g e* (βλ. βιβλιογρ.) περιγράφει τὸ σπ. καὶ ὀμιλεῖ λεπτομερῶς περὶ

των ἐν αὐτῷ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων (θραύσματα ἀγγείων, κυπέλλων, κρατῆρων, σκευῶν, ὅσα ζῶων, κογχύλια, πῆθος Ῥωμαϊκῶν λυχνιδῶν, βωμοί, ἀναθήματα, λατρευτικὸν σταλαγμίται κ.λ.π). Ὁρισμένοι σταλαγμίται φέρουν βέβαια ἴχνη τεχνικῆς ἐπεξεργασίας, ἵνα λῶβωσι μορφὰς ἀνθρώπου, ζῶων κλπ. Ἡ θεὰ Βριτόμαρπις, φαίνεται, ὅτι ἦτο ἡ δεσποζούσα λατρευτικῶς μορφή τοῦ σπηλαίου.

Κριτὰ τὸν Σ. Ἀλεξίου² «ὄχι μόνον τῆς παλαιοανακτορικῆς καὶ νεοανακτορικῆς φάσεως εὐρήματα περιέχει τὸ σπήλαιον, ὡς λέγουν οἱ Evans καὶ Pendlebury ἀλλὰ καὶ τῆς μετανεκτορικῆς (=Μυκηναϊκῆς), εἰς ἣν ἀποκλειστικῶς ἀνήκουν τὰ ὄστρακα, ποῦ ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ἔρευναν. Ἀμερικανοί, ἐπισκεφθέντες τὸν τελευταῖον καιρὸν τὸ σπήλαιον, ἀνεῦρον (καὶ προσεκόμισαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἑρακλείου κατόπιν ἐνεργειῶν τῆς Διευθύνσεώς του) λύχνους Ῥωμαϊκοῦς. Ἐχομεν ἐπομένως ἴχνη συνεχῶς λατρείας μέχρι τέλους τῆς ἀρχαιότητος».

Ἡ λατρευτικὴ παράδοσις τοῦ σπηλαίου συνεχίζεται καὶ σήμερον εἰς τὸ Πρόσωπον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τῆς ὁποίας μικρὸς ναδὸς ἐγείρεται ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου, μὲ συγκέντρωσιν πολλῶν προσκυνητῶν ἐκ τῶν πέριξ, λαϊκοὺς χοροὺς καὶ ἄσματα ἐν τῷ σπηλαίῳ καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διαγνώσῃ κανεὶς πομπαλαίαν τὴν ρίζαν. Ἄλλως τε εἰς πολλὰ σπήλαια τῆς Κρήτης συμβαίνει κάτι ἀνάλογον.

3. Γεωλογία. Ἡ περιοχή τοῦ σπηλαίου εἶναι μικρὸν ὕψωμα ἐξ ἀβεστολίθου τοῦ Μεσοζῳϊκοῦ. Βορειότερον καὶ ἀνατολικώτερον τούτου ἀπαντῶνται νεογενεῖς διαπλάσεις. Ὁ ἀβεστολίθος παρουσιάζει ρήγματα, κατὰ χώρας δὲ καὶ φλέβας ἐξ ἀβεστολίθου. Τὸ σπήλαιον ἀπεκαλύφθη διὰ καταπτώσεως τμήματος τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ μὲ ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸν δολίνης.

4. Περιγραφή τοῦ σπηλαίου. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου διανοίγεται εἰς τὸ νοτιώτερον καὶ βαθύτερον τμήμα δολίνης ἑλλειψοειδοῦς κατόψεως (εἰς τὸ σχῆμα ΓΖΘ) μήκους 45 καὶ πλάτους 35 (πάντοτε εἰς μέτρα). Τὸ δάπεδον τῆς δολίνης ἔχει κλίσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τὸ δὲ βάθος αὐτῆς κυμαίνεται ἀπὸ 3 ἕως 25.

Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου ἔχει πλάτος 27,5 καὶ ὕψος 10,5, παρουσιάζεται δὲ ὡς μεγαλοπρεπῆς ἀψίς. Εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Β. Περὶ τὸ μέσον αὐτῆς βράχοι καὶ ὀγκώδης σταλαγμίτης ἐπὶ βράχου, δεξιώτερον δὲ δύο ὀγκῶδεις σταλαγμίται. Αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὴν λαίθουσαν τοῦ σπηλαίου (Μέγας Νάος)⁽³⁾, συνολικοῦ μήκους (ἐν κατόψει) 97, πλάτους 36 καὶ ὕψους 47 ἕως 50 περίπου. Ἡ αἴθουσα εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ λόγω τῶν διαστάσεών της. Ἐχει ἀξιόλογον φυσικὸν διάκοσμον εἰς τὴν ὀροφήν καὶ τὰ τοιχώματα καὶ δύο λίαν ὀγκῶδη σταλαγμιτικά συκροτήματα (β καὶ γδ). Τοῦ β διαστάσεις 9,1-1-7, τοῦ δὲ γδ 10-5-8,5. Εἰς ἀπόστασιν 17,5 νοτίως τοῦ σταλαγμίτου τούτου (σημ. ε) ἄρχεται κάθοδος, καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ πλάτος τῆς αἰθούσης, ἐπικλινῆς (κατακορύφως 6 μ.) καὶ 19 μ. ἔτι νοτιώτερον (σημ. ζ) ἑτέρα κάθοδος (κατακορύφως 10 μ.) ἐπίσης ἐπικλινῆς. Οὕτω τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης παρουσιάζει κλίσιν πρὸς Ν. Εἰς τὰς γενικὰς του γραμμὰς δύναται νὰ διοκριθῇ εἰς τρεῖς βαθμίδας (βλ. καὶ P. Faure) αε, ἐξ, ξη. Τὴν ὑψομετρικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν σημείων α (εἴσοδος) καὶ η (τέλος αἰθούσης) ὑπολογίζομεν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς κλίσεως τοῦ δαπέδου τῶν τριῶν βαθμίδων, εἰς 45 μ. Ἡ πρώτη βαθμὶς αε φωτίζεται ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας, ἔχει δάπεδον σχεδὸν ὁμαλὸν μὲ ἐγκατεσπαρμένους πλειστούς μικροὺς λίθους, παρουσιάζει δὲ, λόγω διαστάσεων, ὑποβλητικὸν θέαμα. Αἱ ἕτεραι βαθμίδες (εξ, ξη) ἔχουν δάπεδον μᾶλλον ἀνώμαλον, πλουσιώτερον διάκοσμον καὶ περισσότερον ἐνδιαφέρον. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς τελευταίας βαθμίδος πολλοὶ σταλαγμίται, ἐξ ὧν δύο λίαν χαρακτηριστικοί, ὁ εἰς ὕψους 8 παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ κεφαλῆς γυναικὸς (Θεὰ) καὶ ὁ ἕτερος ὕψους 11 κορμοῦ μετὰ κεφα-

λῆς. Ἀμφότεροι, φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξαν ἀντικείμενα λατρείας κατὰ τοὺς Μινωϊκοὺς χρόνους.

Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης πρὸς ΝΔ εὐρεῖα εἴσοδος ὁδηγεῖ εἰς τὴν II α Ἰ θ ο υ σ α ν (Β ω μ ό ς) μήκους 24, πλάτους 8,5, ὕψους 25. Εἶναι ὑποβλητική καὶ λόγω τοῦ φυσικοῦ διακόσμου. Μικρὰ φυσικὴ τράπεζα, φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς βωμός. Πλήθος θραυσμάτων ἀγγείων, δοχείων καὶ λύχνων εὐρίσκονται εἰς τὸ δάπεδον ταύτης. Ἐμφανῆ τὰ ἴχνη ἀνασκαφῶν (καὶ λαθραίων) καὶ σοβαρὰ αἰ ζημία εἰς τὰ ἀρχαιολογικῆς σημασίας ἀντικείμενα (4). Εἰς τὴν θέσιν Ο εὐρίσκεται οἰκισμὴ μετὰ βαράθρου ἀπροσίτου λόγω διαστάσεων.

Διὰ στενῆς διόδου 1.1 ὁδηγοῦμεθα εἰς τὴν III α Ἰ θ ο υ σ α ν ("Α δ υ τ ο ν) κατὰ 6 μ. χαμηλότεραν τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς I. Ἔχει μικρὰς διαστάσεις καὶ πολλὰς στενάς διακλαδώσεις μὲ προσιτὰς λόγω διαστάσεων. Αὐτὰ χρήζουσιν περαιτέρω ἐρεύνης (μετὰ τὰς ἀπαραιτήτους διευρύνσεις), διότι, καθ' ὄλας τὰς ἐνδείξεις, ὁδηγοῦν εἰς εὐρύτερα διαμερίσματα.

Ἀπὸ τῆς θέσεως η ἀρχταί στενὸς διάδρομος (ηθ) πλάτους 1,5, μήκους καὶ ὕψους 6 μὲ πλούσιον διάκοσμον, ἴδια περὶ τὸ μέσον, ὅπου τὸ πλάτος εἶναι 2,5. Οὗτος εὐρίσκεται 4 μ. χαμηλότερον τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς I, καταλήγει δὲ εἰς ἐξοδον 1.1,5 διὰ τῆς ὁποίας, καὶ μετὰ κάθοδον 2 μ. φθάνομεν εἰς τὴν IV α Ἰ θ ο υ σ α ν (Λ α τ ρ ε ῖ α ς) διαστάσεων 12.12,5.15. Αὕτη ἔχει κάτοψιν κυκλικὴν μὲ δάπεδον σχεδὸν ὀριζόντιον καὶ ὁμαλόν. Εἰς τὸ σύνολόν της παρουσιάζεται ὡς ὠραϊότατος θόλος, συμμετρικός, μὲ σημαντικὸν διάκοσμον. Περὶ τὸ μέσον σταλαγμίτης ὕψους 3,5.

Ἀπὸ τὸ ΝΑ τμήμα τῆς αἰθούσης διὰ ἀνόδου 4 μ. εἰσερχόμεθα εἰς μικρὰν α Ἰ θ ο υ σ α ν V (π ρ ο σ ε υ χ ῆ ς) μὲ ὠραίας στήλας εἰς τὰ πλάγια. Διὰ περαιτέρω ἀναβάσεως 4 μ. καὶ διὰ λίαν στενῆς διόδου φθάνομεν εἰς ἑτέραν μικρὰν α Ἰ θ ο υ σ α ν VI (τὸ «ἐκκλησάκι» κατὰ τοὺς ἐντοπίους) μὲ πλούσιον διάκοσμον. Ἐκεῖθεν πρὸς Α λίαν στενὴ καὶ ἀπρόσιτος ὡς ἐκ τούτου διόδος, ὁδηγεῖ εἰς ἑτέραν αἰθουσαν ἱκανοῦ μήκους, ὡς φαίνεται διὰ φωτὸς ἠλεκτρ. προβολέως ἐκ τῆς στενῆς διόδου.

Τὸ συνολικὸν μήκος τοῦ σπηλαίου ἐν κατόψει (πλὴν τῆς δολίνης) εἶναι 126 μ. τὸ δὲ μήκος τῆς μεγαλύτερας διαδρομῆς μέχρι καὶ τῆς αἰθούσης VI περὶ τὰ 200 μ. Ἡ ὕψομετρικὴ διαφορὰ μετὰ τῆς εἰσόδου (α) καὶ τοῦ χαμηλοτέρου τμήματος τοῦ σπηλαίου εἶναι περίπου 55 μ.

Ὁ σημαντικώτερος φυσικὸς διάκοσμος εὐρίσκεται κυρίως εἰς τὰ τοιχώματα τῶν αἰθουσῶν (καὶ μάλιστα περαιτέρω τῆς καθόδου ε) μὲ ποικιλίαν μορφῶν (παρπετάσματα, μανδύα, καταρράκται, μέδουσαι, γλυφαί, ἀνθρώπινοι μορφαί κλπ), πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἐντυπωσιάζουσιν ἐντόνως λόγω τοῦ ὕψους τῶν.

Εἰς τινὰς περιοχὰς τοῦ σπηλαίου παρουσιάζεται σταγονορροή μικρὰ μὲ λίαν ἐμφανεῖς τὰς βάσεις δημιουργίας νέων μικρῶν σταλαγμιτῶν. Ρεῦματα ἀέρος δὲν παρτηροῦνται.

Τὴν πανίδα τοῦ σπηλαίου ἐμελέτησεν ὁ K. Lindberg (βλ. βιβλιογρ.).

5. Ἀξιοποίησις τοῦ σπηλαίου. Τὸ σπήλαιον κρίνομεν, ὅτι παρουσιάζει γενικώτερον ἐνδιαφέρον καί, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς μεγάλης ἀρχαιολογικῆς σημασίας αὐτοῦ, δύναται νὰ προβληθῇ καὶ πέραν τῶν ὀρίων τοῦ τοπικοῦ τουρισμοῦ. Θεωροῦμεν τοῦτο ὡς ἓν τῶν πλέον ἀξιολόγων σπηλαίων τῆς Κρήτης.

Τὰ ἔργα τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως καὶ διευθετήσεως τούτου, εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς εἶναι τὰ κάτωθι, ἅτινα πρέπει νὰ ἐκτελεσθοῦν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν Ἀρχαιολόγου καὶ Σπηλαιολόγου :

1) Μικροεσκαφαί καὶ καθαρισμὸς τῶν αἰθουσῶν I, II, III μετὰ συγχρόνων ἀρ-

χαιολογικῶν ἐρευνῶν εἰς εὐρείαν ἔκτασιν (καὶ εἰς τὰς ἄλλας αἰθούσας), αἱ ὁποῖαι, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, θὰ δώσουν πλοῦσια εὐρήματα,

2) κατασκευὴ διὰ τοιμέντου κλίμακος καθόδου εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα,

3) κατασκευὴ ἀναλόγου κλίμακος καθόδου εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα,

4) κατασκευὴ μικρῶν κλιμάκων ἐκ τοιμέντου εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ διαδρόμου ηθ καὶ καθαρισμὸς αὐτοῦ,

5) κατασκευὴ λαξευτῶν κλιμάκων ἀνόδου εἰς τὰς αἰθούσας V καὶ VI μετὰ διευρύνσεων τῶν πρὸς αὐτὰς διόδων,

6) ἔργα διανοίξεως εἰς τὰς διακλαδώσεις τῆς αἰθούσης III πρὸς περαιτέρω ἔρευναν,

7) κατασκευὴ λαξευτῆς ἢ ἐκ τοιμέντου κλίμακος καθόδου εἰς τὴν αἴθουσαν III,

8) μικροδιευθετήσεις καὶ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν αἴθουσαν II,

9) ἐξομάλυνσις τῆς μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου κατωφερεας,

10) ἡλεκτρικὴ ἐγκατάστασις διὰ φωτισμόν.

Ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς σιθούσης I προσφέρεται διὰ τέλει ὑποβλητικῆς Θείας Λειτουργίας, ἐκτέλειον συνουλιῶν, θεατρικῶν παραστάσεων, λαϊκῶν ἑορτῶν κ.λ.π.

Ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου ἀπαραίτητα εἶναι :

1) ἡ θενδροφύτευσις τῆς δολίνης καὶ τῆς πέριξ περιοχῆς,

2) ἐξωραϊσμός καὶ συντήρησις τοῦ ναΐσκου τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς,

3) κατασκευὴ ἀναψυκτηρίου,

4) διευθετήσεις τῆς ἀπὸ Σκοτεινοῦ πρὸς σπήλαιον ἡμιονικῆς ὁδοῦ ἢ, τὸ ὀρθότερον, ἐπέκτασις τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ σπηλαίου (3-4 χλμ),

5) ἀνακατασκευὴ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Γαμβῶν-Σκοτεινοῦ,

6) διορισμὸς φύλακος-ξεναγοῦ,

7) ἐκδοσις εἰδικοῦ κατατοπιστικοῦ φυλλαδίου,

8) λήψις τῶν ἀπαραιτήτων μέτρων προστασίας τοῦ σπηλαίου.

6. Βιβλιογραφία.

1. Ἐκδρομικὰ Χρονικά. Τεύχη 47, 64.

2. Evans, Arth. = The Palace of Minos at Knossos: London 1921=1935, I, 163.

3. Faure, P. = Grottes Crétoises (Bull. Corresp. Hell. LXXX=1956=I, p. 96),

4. Faure, P. = Spéléologie et topographie Crétoises (Bull. Corresp. Hell. LXXXII=1958=II, p.p. 508-511 «Les divinités de Scoteino Pediaos»),

5) Faure, P. = Spéléologie Crétoise et humanisme (Bull. Assoc. G. Budé 1958, 3 p.p. 39=41),

6) Γεωργιουδάκη Π. — Τὰ σπήλαια τῆς Κρήτης (προσπάθεια γιὰ μελέτη). Ἀθήνα 1961, σελ. 39,

7) Lindberg K. = Notes sur les grottes de l'île de Crète (Fragmenta Balcanica Mus. Maced. Scientiarum Naturalium. Skopje 25-11-1955, I, 19),

8) Pendlebury J. = The archaeology of Crete. Londres 1939. p. 103, 124, 148, 177, 184,

9) Πλάτων Ν. — Τὸ ἱερόν Μαζὰ καὶ τὰ Μινωϊκὰ ἱερὰ κορυφῆς (Κρητ. Χρονικά, 1951, 103-150),

10) Πετρόχειλος Ἰ. — Ἡ ἀξία τῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης (ἔφημ. Κήρυξ Χανίων 12-4-59 καὶ Πατρὶς Ἡρακλείου 10-12 Ἀπριλ. 1959),

11) Raulin V. — Description physique de l'île de Crète. Paris 1869. I, 372-376.

(1) Τὸ σπ. ἐπεσκέφθην τὴν 22-8-1962. Τοὺς βοηθήσαντάς με εἰς τὰς μετρήσεις

κ. Νικ. Ζ. Μαρκάκην εκπρόσωπον τοῦ Σπηλ. Κλιμ. Κρήτης καὶ Ἰωσ. Καρυδιανάκην μαθητὴν Γυμν. Νεαπόλεως εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

(2) Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ ἀπὸ 25-8-1962. Τὸν ἔξοχον τοῦτον ἐπιστῆμονα εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν διὰ τὰς παρασχεθείσας μοι πληροφορίας καὶ διὰ τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον τοῦ διὰ τὰ σπήλαια τῆς Κρήτης.

(3) Ὁ Evans ἀναφέρει, ὅτι ἡ ὅλη ἐμφάνισις τοῦ σπηλαίου ἐνθυμίζει ναόν. Σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ σπηλαίου εἶναι καὶ αἱ λοιπαὶ ὀνομασίαι, τὰς ὁποίας δίδομεν εἰς τὰς αἰθούσας αὐτοῦ.

(4) Δυστυχῶς καὶ προσφάτως ἐγένοντο σημαντικαὶ φθοραὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς τοῦ σπηλαίου, μικροανασκαφαὶ καὶ διάφοροι ἄλλοι βανδαλισμοὶ (ἐγγραφή ὀνομάτων, ἐγκατάλειψις κυτίων σιγαρέττων, ταινιῶν φίλμς, μικρῶν ἡλ. λαμπτήρων, ὑπολειμμάτων τροφῆς κ.τ.τ.) ὑπὸ ξένων. Κατόπιν τούτου καὶ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ὑπηρεύ. Ἡρακλείου καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐλήφθησαν μέτρα προστασίας τοῦ σπηλαίου.

RESUME

CROTTES DE L'ILE DE CRÉTE

par M. EL PLATAKI

Crottes Adrianou

A la région du village Adrianos de la Commune Zenion (Dep Lassithion) se trouvent divers grottes dont les plus renommés sont les :

Atziganospilios (N° 1306) et la grotte «Maridon» (N° 1307).

Crotte Avgeris (N° 1187)

Cett' une grotte du village Roussospiti (Dep. Rethymnon) qui comprend 4 salles avec un riche arrangement de stalactites et stalagmites.

Crottes Agias Paraskevis (N° 872)

Cett' une grotte à la région du village Couves - PEDIADOS (Dep. Candie). Cette une grotte des plus célèbres de l'île de Crète et qu' elle est considerée comme une grotte sacré de la region Cnossos (Evans) et assurément pendant plusieurs siècles elle fût un centre d'addoration. Elle comprend, 6 salles et son intérieure rappelle église.

